

УДК 811.161.2(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-190-156-162

ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна –

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7257-122X>e-mail: sfedotova22.09@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ОПРАЦЮВАННЯ КАЗКИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У світлі вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (2017 р.), Концепції мовної освіти, компетентнісного підходу як методологічної основи формування загальної початкової освіти спрямоване на опанування учнями всіх видів мовленнєвої діяльності, основ культури усного й писемного мовлення, базових умінь і навичок використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування. У навчанні української мови завдання розвитку мовлення розв'язуються цілеспрямовано, в певній системі з опорою на лінгвістичні знання та осмислення мовленнєвого досвіду молодших школярів. Одним із напрямів розвитку мовлення учнів є збагачення, уточнення і активізація словникового запасу учнів, знайомство з новими словами, яке здійснюється переважно в процесі роботи над текстом. Вихідним матеріалом для цього слугують літературні навчальні тексти, а також фольклор, насамперед українська народна казка.

Важливість вивчення казок як жанру зумовлюється їх морально естетичною цінністю та пізнавальними можливостями, а також жанровою специфікою, що виявляється передусім у доступності казки дітям 6–9-річного віку, вираженій простотою сюжету, заданістю композиції (традиційний зачин, трикратні повтори з появою нових дійових осіб, щасливий кінець), наявністю вигадки, яскравістю та виразністю мови.

Процес розуміння та засвоєння дітьми змісту українських народних казок в умовах української дійсності ускладнюється тим, що зафіксовані в них побутові та історичні реалії є віддаленими не тільки в часі, а й у просторі і відрізняються національним колоритом, своєрідністю, не характерною для українського народу.

Вивчення методики і шкільної практики засвідчує, що до цього часу не розроблено методичних механізмів, які б забезпечували

відтворення учнями образної системи казки на основі реальних уявлень, пов'язаних зі специфічною, маловживаною лексикою, що характеризує віддалений у часі побут з його національним колоритом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз науково-методичної літератури засвідчив увагу вчених до різних аспектів опрацювання казки на уроках літературного читання: психологічні основи породження й розвитку мовлення обґрунтовані в працях О. О. Леонтєва, М. І. Жинкіна, П. Я. Гальперіна, Б. Г. Ананьєва, а процес сприймання художніх творів, зокрема казок, Л. С. Виготським, Б. С. Мейлахом, П. Я. Якобсоном, О. В. Запорожцем, О. І. Нікіфоровою та ін.

Історико-педагогічні джерела висвітлюють питання розвитку «дару слова» (Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський, К. Д. Ушинський, І. Я. Франко, В. О. Сухомлинський); обґрунтування прийомів роботи над словом (В. І. Водовозов, Н. А. Корф, Ф. Ф. Бунаков, Д. І. Тихомиров); критерії відбору казок для навчання читати і прийоми роботи з казками як засобом розвитку мовлення (К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський).

Методичні дослідження виділяють такі напрями: значення і зміст словникової роботи (П. О. Афанасьєв, К. Б. Бархін, О. М. Бандура, С. П. Редозубов); розвиток мови в дошкільному віці (Є. І. Тихеева); завдання і зміст розвитку мовлення на уроках літературного читання в середніх класах (М. І. Рибнікова, М. В. Колокольцев, П. І. Колосов); збагачення словника молодших школярів у системі уроків мови (М. Р. Львов, М. С. Рождественський, І. П. Гудзик, М. С. Вашуленко, Т. О. Ладженська); шляхи збагачення словника усного мовлення на уроках читання (С. О. Адамович, Г. І. Липкіна, М. І. Оморокова, Н. Ф. Скрипченко, Н. М. Светловська та ін.); навчання молодших школярів

читання народної та літературної казки (О. В. Джежелей, М. С. Бібко); вплив народної казки на мовлення дітей (А. П. Усова, Л. І. Фесенко, С. А. Алієва, Н. Н. Насруллаєва, С. А. Литвиненко та ін.).

Як бачимо, різнопланові аспекти дослідження поставленої проблеми виявляють загальні підходи до опрацювання української народної казки з урахуванням вікових особливостей учнів, обґрунтовують систему її методів та прийомів. Однак у цих дослідженнях недостатньо розкривається методика збагачення словника учнів з метою повноцінного сприймання й усвідомлення ними народної казки.

Опитування вчителів Полтавської та Кіровоградської областей підтвердило потребу в науковій розробці цієї проблеми, оскільки не всі респонденти бачать необхідність проведення словникової роботи під час читання народних казок, не усвідомлюють специфіки лексики. Разом з тим практично всі вчителі, що усвідомили цю методичну проблему, вказують на складність проведення роботи зі словами, що позначають реалії та назву героїв казок.

Отже, сучасна методика не забезпечує реалізацію програмного освітнього стандарту на рівні початкової ланки освіти, який вимагає сформованості вмінь самостійно знаходити й осмислювати в тексті слова і вирази, що зображують дійових осіб, тогочасний побут, природу, описи подій, розрізняти відтінки слів у його жанрової специфіки. Усе це дозволяє зробити висновок про актуальність дослідження цієї теми.

Мета статті – проаналізувати методичні прийоми опрацювання казки на уроках літературного читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значимо, що казка – це унікальний жанр усної народної творчості, це твір усної народної творчості з елементами фантастики, який має свої особливості читання. Вона має свої яскраві жанрові особливості, які чітко відмежують її від інших жанрів. Формування навичок виразного читання казки у школярів початкової школи на уроках літературного читання – це складний й відповідальний процес. Сучасними методистами запропоновано система методичних прийомів опрацювання казки з урахування її жанрових особливостей [1].

Оскільки для казки властива особлива манера оповіді, читання: казкова, загадкова, уповільнена, або прискорена, коли необхідно передати швидку зміну подій, тому на

початку уроку вчитель повинен казку невеликого обсягу при закритих книгах емоційно оповісти близько до тексту, або прочитати, або казка виразно читається в особах підготовленими учнями. Учні повинні наочно спостерігати за мімікою, жестами, голосовими характеристиками (темпом, тембром), позою виконавця (читця), тобто побачити всі засоби зовнішньої виразності. В подальшій роботі на уроці текст казки виразно зачитується (уривки), переказується учнями із збереженням особливої народної манери виконання. Таким чином реалізується прийом №2 «Бабуся-оповідачка» (Символи-вводи на сторінці).

Особливості побудови казки: наявність зачину, основної частини, закінчення обумовлюють використання наступного прийому (№ 3). Учні повинні наочно побачити структуру казки, виокремити зачин, закінчення у казці, згадати традиційні зачини й кінцівки в інших народних казках, засвоїти, які сталі словесні формули найчастіше використані на початку казки, і якими сталими словами казка закінчується.

Казкові зачини українських казок дуже лаконічні, для них властиві сталі слова, такі, **як були собі, жили собі, одного разу, в одного чоловіка** тощо.

Що стосується кінцівки, то багато українських народних казок не мають цього структурного елементу.

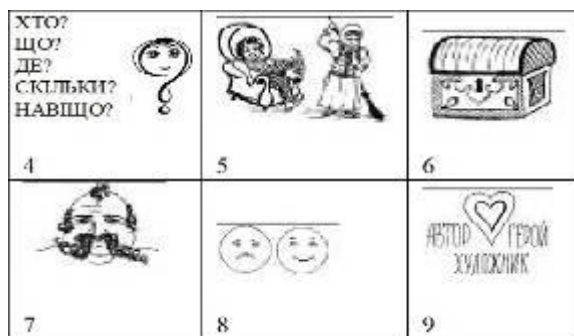
Ефективним й творчим прийомом роботи над казкою буде завдання створити зачини і кінцівки до казок, які не мають цих елементів.

У народної казки є ще одна структурна особливість, яка в першу чергу властива для чарівної казки: трикратні повтори (прийом № 3) найголовнішого епізоду, найголовніших вчинків і слів.

На уроці літературного читання учні під керівництвом учителя повинні побачити деталі, що повторюються, зрозуміти значення, функцію цих повторів для характеристики казкових персонажів, для розвитку казкового сюжету, навчитися включати у свої творчі перекази елементи-повтори.

ІГРОВІ СИМВОЛИ-ВВОДИ на уроці читання казки

Казка як жанр усної народної творчості багата на постійні епітети, емоційно-оцінні слова у характеристиках персонажів. Наприклад, у казах «Коза-дереза», «Рукавичка», є й постійні характеристики героїв, й епітети, й емоційно-оцінні слова:

«Лисичка-сестричка, вовчик-братик, зайчик-братик, ведмедику-братуку.

Саме ці слова і створюють у казах неповторну атмосферу загадковості, чарівності, магії. Під час слухання й читання казки учні чують, знаходять, виокремлюють у творах й використовують цю лексику для характеристики казкових персонажів, у процесі підготовки до виразного читання творів, щоб правильно, з відповідною інтонацією та відповідним голосом передати характер героїв при читанні в особах. Такі слова учні заносять до своїх скарбничок слів, отже таким чином реалізується прийом № 6.

У казці дуже чітко, полярно розмежовується добро й зло, між ними у творі відбувається постійна непримиренна боротьба. Найчастіше казка демонструє переможну силу добра над злом. Наприклад, у казці «Кобиляча голова» добро перемагає зло: працелюбна дівчина, дідова дочка, нагороджена, ледарка покарана; покарана Коза-дереза з однойменного твору; покарана Лисиця із казки «Лисиця та Їжак»; покарані мишенята із казки «Круть і Верть». Проте багато яких казок, в тому числі й українських закінчуються трагічно: гине Муха, її задушив своїми міцними довгими руками павук (казка «Муха і Павук»). Так, звісно вона покарана за свою необачність, легковажність, вона – зло, але її перемагає ще більше й небезпечніше зло – павук. У роботі над характеристикою позитивних і негативних героїв важливу роль відіграють такі прийоми: питання учнів до тексту (Що? Хто? Де? Як? Чому?); «хитрі питання» (тобто питання учнів на прогнозування (А як склалася доля того чи іншого героя?) – прийом № 4). Щоб передати своє ставлення до казкових персонажів учням можна запропонувати підібрати маски-підказки: Які почуття викликають у вас ті чи інші герої?

Підберіть відповідну маску-підказку (прийом № 8), або створити словесні малюнки-портрети, або гра «Які герої подобаються, а які герої не подобаються? Чому?». Наприклад, **хто із героїв казки «Кобиляча голова» вам подобається і чому?» (прийом № 5), «За що була покарана бабина дочка, Ви вважаєте, що бабина дочка була справедливо покарана?».**

Питання до тексту допоможуть учням зрозуміти логіку вчинків персонажів, причинно-наслідкові зв'язки. «Хитрі питання» спрямовані на те, щоб розвинути творчу уяву школярів, їхнє критичне мислення. Такі питання учні не відразу зможуть сформулювати, питання виникнуть у них тоді, коли вони побачать алогічність парадоксальності казки, побачать алогічність вчинків казкових героїв. Дуже цікаве «хитре» запитання сформулювали учні до казки «Сірко»: **А чому у казці вовк допомагає собаці адже ж вони є ворогами?** Розмірковуючи над вчинками казкових героїв школярі дійшли до висновку, що казка й не про тварин зовсім, а про людей. А люди тільки ті можуть допомогти, хто знає, що таке біда і скрута. Отже, казка алегоричний жанр, і якщо в ній йдеться мова про тварин, це означає, що твір натякає на життя людей.

Казка – це повчальний твір. Казка викриває зло, в ній караються герої за ледарство, зраду, підступність, схвалюються, нагороджуються за працелюбність, вірність, відданість, допомогу. В багатьох казках мораль (ідея) лежить на поверхні, вона не сформульована, але вона прозора, в деяких казках мораль не прозора, не сформульована. Наприклад, така казка, як «Круть і Верть» доволі зрозуміла дітям початкової школи, вони легко розкривають її алегорію і формулюють її мораль: Хто не працював, той не буде їсти. Адже ж не заробив. У казці «Сірко» мораль сформульована у словах Сірка: «– Ти мені добро зробив, а я тобі!». Проте, багато які казки діти не розуміють, вони не можуть зрозуміти, що засуджується, що схвалюється. Наприклад, такі казки, як «Пан Коцький!», «Милосердна пані», «Рукавичка» та багато інших. У такому випадку стане в нагоді прийом № 7 («Намотай собі на вуса»). Учням пропонується перелік прислів'їв, приказок, з яких необхідно обрати вислови, якими можна було б назвати казку, тобто пропонується підібрати другу відповідну назву казки. Наприклад, давайте дамо другу назву казці «Милосердна пані». Оберіть для назви один із таких висловів:

1. Жадібний платить двічі.
2. Дає дешицю, а просить сторицю.
3. Ранні пташки росу п'ють, а пізні – слізки ллють.

Українська народна казка «Рукавичка» дуже давня, адже вона має кумулятивну структуру. Цей твір всім відомий. Казки з подібним сюжетом є і в фольклорах інших народів. Зокрема в російському фольклорі існує тотожня казка «Геремок». Яка головна думка цього твору? Що схвалює? Що засуджує? Ці питання досить складні для дітей початкової школи. Проте, якщо дітям дати наступне завдання, то їм буде набагато легше зрозуміти дану казку й сформулювати її головну думку:

Оберіть вислів для другої назви казки «Рукавичка»:

1. Разом жити веселіше, але й складніше.
2. Згода буде, а незгода руйнує.
3. Потрібно допомагати один одному.
4. Берись дружно, не буде сутужно.

Учні повинні обрати вислів й пояснити свій вибір.

Казка оповідний твір з елементами фантастики. Учні початкової школи це швидко розуміють, за це й люблять казку. Одним із важливих прийомів роботи над казкою є пошук елементів фантастики. В процесі роботи над казками «Рукавичка», «Пан Коцький», «Лисиця та Їжак», «Сірко» учні визначають, що елементами фантастики є те, що тварини розмовляють, ведуть себе як люди. Тобто основним засобом фантастики у цих казках є втілення, уособлення, олюднення (або персоніфікація). Але є дуже багато казок, в яких немає зовсім фантастики. Наприклад, це такі казки, як «Хто ж був працювитий?» (болгарська народна казка), «Вчений кум», «Милосердна пані» тощо. То чому ці твори називають казками? Це запитання доволі складне для учнів початкових класів. Тому вчитель повинен звернути увагу учнів на побудову твору (наявність зачину, закінчення; наявність трикратних повторів в основній частині), на узагальнений характер тексту.

Важливим прийомом у роботі над казкою, особливо чарівною казкою, буде бесіда вчителя про те, що головні чари – це добре серце людини, сила терпіння, її працювитість як у Попелюшки (Шарль Перро «Попелюшка, або Соболевий черевичок»), у дідової дочки із казки «Кобилляча голова», «Морозко» (російська народна казка).

Приєм № 1 передбачає з'ясування на уроці читання казки такого питання: На які

групи поділяються казки (народні; авторські, літературні). Учні повинні твердо засвоїти класифікацію казки. Робота з книжковою виставкою допоможе школярам розмежувати народну й літературну казку, зрозуміти, чим вони відрізняються, на які групи поділяються (казки про тварин, про людей, чарівні казки).

У роботі над казкою ефективним прийомом буде урок творчості «Складаємо казку самостійно». Такий урок допоможе учням як найкраще побачити особливості побудови казки, з'ясувати характери персонажів, зрозуміти її головну думку. Структуру такого уроку запропонувала методист Л. В. Живицька [1, с. 138–139]. У даній статті автором пропонується робота над слов'янською народною казкою «Пих». Казка надзвичайно глибока, філософська, вона цікава й однозначно загадкова, таємнича, має сильний виховний потенціал.

Спочатку проаналізуємо цю казку. За основу аналізу було взято структуру В. Я. Проппа [2].

Пих

Східнослов'янська народна казка

Жили-були дід та баба. Було в них двох діточок – Маня та Ваня.

Одного разу дід та баба зібралися їхати до міста й наказали дітям:

– Ви, дітки, не ходіть до льоху, там Пихтун вас з'їсть.

Ваня й каже Мані:

– Я, Маня, піду до льоху, там у діда багато ріпи. Тільки спустився він вниз, а Пихтун із кутка:

– Пих-пих, чи це не Ванька, та чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені його, чи не згамкати його!

Гам-гам, та й проковтнув.

Пішла Маня до льоху за Іванком, а Пихтун з кутка:

– Пих-пих, чи це не Манька, чи не за Ванькою, чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені її, чи не згамкати її!

Гам-гам, та й проковтнув.

Приїхали дід та баба – немає дітей.

Полізла бабка до льоху – там пошукати. А Пихтун з-за кутка:

– Пих-пих, чи це не бабака, чи не за Манькою, чи не за Ванькою, чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені її, чи не згамкати її!

Гам-гам, і проковтнув.

Поліз дід до льоху за бабкою, а Пихтун із кутка:

– Чи це не дідка, та чи не за бабкою, та чи не за Манькою, та чи не за Ванькою, та чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені його, чи не згамкати його!

Гам-гам, і проковтнув. І так наївся Пихтун, що луснув.

1. Вивчення казки, її соціальної, міфологічної природи має свою історію у фольклористиці. Найбільш детально й глибоко дослідження казки представлене в працях В. Я. Проппа [2], який стояв біля витоків порівняльно-типологічного вивчення фольклорних жанрів. У структурі казки В. Я. Пропп вичленував найголовніші елементи, так звані «цеглинки В. Я. Проппа», а саме: *відлучка, заборона, порушення заборони, герой полишає домівку, зустріч у дорозі, випробування героя, отримання чарівного засобу, ворог переможений, повернення героя, щаслива кінцівка* [2, с. 36–45]. Подібна побудова казки свідчить про її магічну, ритуальну функцію, що наближає казку до такого найархаїчнішого жанру, як замовляння. У казці, як і в замовлянні, поєдналися магічна ритуальна дія з магічною словесною формулою, і через це у казці часто зображуються заборонена дія, на яку накладено табу, а також потенційне, ймовірно покарання за порушення цього табу.

№ з/п	Опорні «цеглинки»	Елементи змісту
1.	«Відлучка» «Заборона»	«Одного разу дід та баба зібралися їхати до міста й наказали дітям: – Ви, дітки, не ходіть до льоху, там Пихтун вас з’їсть.»
2.	«Порушення заборони»	«Ваня й каже Мані: – Я, Маня, піду до льоху, там у діда багато ріш.»
3.	«Випробування героя»	«Пихтун: «Гам-гам, да и проковтнув» Іванка і Маню, бабку, і дідку.»
4.	«Ворог переможений»	«І так наївся Пихтун, що луснув.»

2. Схеми В. Я. Проппа показують типову будову, «моделі» казок, відповідно до яких виділяється їхній «будівельний матеріал»: річ у тім, що казки мають набори «цеглинок», тобто типові сюжетні елементи, ситуації, заборони, дії. І це теж підстава для розрізнення творів цього фольклорного жанру: деякі казкові тексти мають весь комплект «цеглинок», однак існує тип казок, у яких певні «цеглинки» пропущені з певною метою. «Цеглинки В. Я. Проппа» легко виявити, наприклад, у таких казках: «Казка про котика і півника», «Вовк та козенята» (українські народні казки); «Гуси-лебеді», «Колобок» (російські народні казки); «Червоний Капелюшок», «Синя Борода» (французькі народні казки й літературні казки Шарля Перро). До цього ряду казок,

побудованих за названою схемою В. Я. Проппа, можна долучити ще одну східнослов'янську народну казку, а саме – «Пих».

Безперечно, цей твір є класичною казкою. В першу чергу про це свідчить сама побудова твору: у творі міститься зачин, який є лаконічною словесною формулою: «Жили-були дед да баба». Розв'язки (як структурного елементу) в казці немає: казка завершується трагічно (смертю всіх персонажів), проте сталі словесні формули у кінці казки відсутні. Це означає, що наведена вище казка має відкриту побудову: начебто, творці казки пропонують слухачам зробити висновок, самим додумати завершення. І хоч цьому жанру загалом притаманні *узагальнення*, афористичність, у казці «Пих» все-таки наявні певні *деталі*: деякі персонажі, зокрема діти, мають імена: «Маня да Ваня». Однак і тут не все однозначно, оскільки названі імена, призначення яких – конкретизація, мало працюють на індивідуалізацію, вони, натомість, узагальнюють: адже «Маня да Ваня» = «діти».

Якщо аналізувати цей твір за схемою В. Я. Проппа, то можна виокремити такі «цеглинки» – елементи, як:

У казці «Пих» відсутні такі структурні елементи як *повернення героя, щасливий кінець*, вірогідно, тому, що порушення заборони призводить до покарання героя, до його смерті, і тому надії на щасливе завершення подій не може бути. Немає такої надії на щасливе розв'язання подій і у казках «Червоний Капелюшок», «Вовк та козенята». Розвиток дії до *межі неперевення* не дає надії на «щасливий кінець», на перемогу, на повернення до «першородного щастя». Діє «закон лабіринту»: не кожний шлях, не кожний маршрут приведе до відправного пункту, до початкового щасливого моменту існування.

Унікальним у казці «Пих» є персонаж *Пих (Пихтун)*. Зрозуміло, що цей герой символізує страх, небезпеку, тобто зло. У слухачької, читацької аудиторії може виникнути закономірне питання про те, а чому ж, власне, загинули «дедка» і «бабка», адже ж вони знали про небезпеку, про існування *Пиха?* Відповідь на це запитання пов'язана із розумінням характеру *Пиха* та усвідомленням ідеї твору: адже випробування дитини (смерть дитини) – завжди випробування для дорослих (її батьків). *Смерть дитини* має закономірним наслідком *смерть батьків* – повну фізичну або духовну (психологічну). Отже, головна

думка твору: *щоб не сталося нещастя – необхідно слухатися дорослих, довіряти їхньому життєвому досвіду*. Персонаж *Пих* є абсолютним злом. У східнослов'янських казках є інші образи абсолютного зла: *Дракон, Кощей Бессмертний* – в російських казках; *Змій* – в українських. Проте у казках представлені ще й такі персонажі зла, природа яких амбівалентна: *Кобиляча голова* в однойменній казці, *Баба Яга* в численних російських казках. Персонаж *Кобиляча голова* символізує швидше не зло, а справедливість, істину. Вона жаклива на вигляд, живе у темному густому лісі, але вона справедлива, вона карає за ледарство, нечемність, брутальність, а нагороджує за чемність, працелюбність, чесність. *Баба Яга* з російських народних казок теж не завжди – абсолютне зло. Якщо до цієї героїні по-доброму поставитися (наприклад, «попарить в баньке»), то вона допомагає головному герою досягти мети, хоча таке розуміння Яги може бути досить примітивним. Імовірно, у казці йдеться не про різні іпостасі однієї форми, а про різні форми (типи) цього персонажу, пор., наприклад, твердження В. Я. Проппа про те, що у казці існує три форми Яги: «Її [казці] відома, наприклад, *яга-дарувальниця*, до якої приходять герой. Вона його випитує, від неї він [чи героїня] отримує коня, багаті подарунки. Інший тип – *яга-викрадачка*. Вона викрадає дітей і намагається їх засмажити, після чого відбувається втеча і порятунок. Нарешті, казці відома ще *яга-войовниця*. Вона прилітає до героїв у хатинку, вирізає в них зі спини ремінь тощо. Кожен із цих типів має свої специфічні риси, але крім того існують риси, спільні для всіх типів» [2, с. 53]. Проте персонаж *Пих* має однозначну природу: він є символом абсолютного зла, страху, небезпеки, задобрити його неможливо [3, с. 185–189].

План-конспект уроку творчості

(Урок розвитку мовлення)

Тема: Складаємо казку самостійно

1. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення мети уроку.

Я переконана, що ви всі полюбляєте читати казки. Ви вже багато прочитали казок. Ви прочитали казки про Червону Шапочку, познайомилися з пригодами Колобка, знаєте казку і про рукавичку, і про ріпку, і про Сірка. А чи хочете ви самі навчитися складати казки?

2. Знайомство з орієнтиром для дії.

Вчені відкрили закони, за якими побудована казка. Наприклад, Володимир Якович Пропп, який все своє життя вивчав усну народну творчість, порівнював казку з цегляним будиночком. У кожній цеглинки є своє значення,

від якого залежить вчинок героя.

Я назву найважливіші «цеглинки», а ви спробуйте згадати казки, які побудовані з їхньою допомогою:

1. Відлучка. У яких казках герої залишали на певний час свій дім? («Вовк та семеро козенят», «Червона Шапочка», «Колобок», «Гуси-лебеді», «Котик і півник»):

2. Заборона. **3. Порушення заборони.** Що забороняли робити героям казки? Хто порушив таку заборону? Чому?

3. Герой залишає оселю. Хто лишив домівку, тікав з дому? Чому?

4. Зустріч у дорозі. З ким зустрічався герой на своєму шляху?

5. Випробування героя. Хто і як випробовував силу й характер героя?

6. Отримання чарівного засобу. Які це засоби? Якими чарівними силами вони були наділені? Як герой зміг отримати чарівні засоби?

7. Ворог переможений по-доброму. Яких ворогів переміг, подолав герой? Що допомогло йому перемогти?

8. Повернення героя. Хто з героїв повернувся після тривалої відсутності додому? Як це сталося?

9. Щасливе завершення казки. Чому закінчення казки можна назвати щасливим? Для кого з героїв завершення казки стало щасливим?

Від того, як будуть використані ці «цеглинки» при «будівництві» (яка «цеглинка» буде покладена у «підмурівок» казки, а яка – «під дах», яких героїв «поселити» у казці), і залежить, якою ця казка вийде. Героя казки можна обрати будь-якого, якого забажає ваша фантазія. Героєм казки може бути будь-хто, чи будь-що. Цікаву казкову історію можна створити і про олівця, і про монетку, що випала з гаманця, і про квітку польову, і про жовтий листочок, що злетів з осіннього явора. І ці казки будуть не менш цікавими, ніж казки про принцесу, чи царівну, чи про змія, чи про летючий корабель.

3. Дія за орієнтиром.

Спробуємо разом скласти казку. Давайте візьмемося за історію про Пиха. Це дуже непроста казка. Після першого читання важко досягнути зміст цієї казки, усвідомити її ідею. Але коли ми цю казку розберемо на «цеглинки», нам стане ця казка зрозумілою: Про що вона? Чому вчить? Що засуджує?

Отже, **малюнок-підказка № 1** (див. стор.) і «цеглинка» **1. Заборона.**

(Жили-були дід та баба. Було в них двоє діточок – Маня та Ваня.

...й наказали дітям:

– Ви, дітки, не ходіть до льоху, там Пихтун вас з'їсть.)

Малюнок № 2, «цеглинка» 2. Відлучка. (Одного разу дід та баба зібралися їхати до міста...)

Малюнок № 3, «цеглинки» 3. Порушення заборони, 4. Герой залишає домівку.

(Ваня й каже Мані:

– Я, Маня, піду до льоху, там у діда багато ріпи. Тільки спустився він вниз,...)

«Цеглинка» № 4 Герой залишає домівку у казці немає. Герой порушує заборону, але не йде з дому. Тож ми її пропустимо у нумерації.

«Цеглинка» 5. Зустріч із ворогом, 6. Випробування героя у казці подаються у чотирьох варіантах.

Малюнок № 4, «цеглинка» 5.1. Зустріч Вані у льосі з Пихтунюм

(Тільки спустився він вниз, а Пихтун із кутка:

– Пих-пих, чи це не Ванька, та чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені його, чи не згамкати його!

Гам-гам, та й проковтнув.)

Малюнок № 5, «цеглинка» 5.2. Зустріч Мані у льосі з Пихтунюм

(Пішла Маня до льоху за Іванком, а Пихтун з кутка:

– Пих-пих, чи це не Манька, чи не за Ванькою, чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені її, чи не згамкати її!

Гам-гам, та й проковтнув.)

Малюнок № 6, «цеглинка» 5.3. Зустріч баби у льосі з Пихом

(Приїхали дід та баба – немає дітей.

Полізла бабка до льоху – там пошукати. А Пихтун з-за кутка:

– Пих-пих, чи це не бабака, чи не за Манькою, чи не за Ванькою, чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені її, чи не згамкати її!

Гам-гам, і проковтнув.)

Малюнок № 7, «цеглинка» 5.4. Зустріч діда у льосі з Пихом

(Поліз дід до льоху за бабкою, а Пихтун із кутка:

– Чи це не дідка, та чи не за бабкою, та чи не за Манькою, та чи не за Ванькою, та чи не за ріпкою, чи не з'їсти мені його, чи не згамкати його! Гам-гам, і проковтнув.)

Малюнок № 8, «цеглинка» 6. Ворог переможений.

(І так наївся Пихтун, що луснув.)

«Цеглинка» 7. Повернення героя, 8. Щасливе закінчення у казці відсутні.

Проте діти-читачі, діти-слухачі, які природно орієнтовані на добро, які прагнуть щасливого завершення казкової історії можуть дофантазувати ці фрагменти казки й створити відповідні малюнки.

Отже, малюнок-підказка № 9, «цеглинка» 8. Щасливе закінчення

(Пихтун луснув...А з його черева вийшли живі, здорові, неушкоджені, веселі та щасливі Маня, Ваня, дідка та бабка.)

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У результаті такої творчої

роботи з «цеглинками В. Я. Проппа» учні початкової школи з'ясують особливості побудови казки про Пиха, досягнуть її мораль і зможуть самостійно сформулювати головну думку твору: «За будь-яких обставин діти повинні слухатися дорослих, адже дорослі мають більший життєвий досвід. Дорослим потрібно довіряти, а якщо діти не будуть слухатися дорослих, то станеться біда. Діти можуть скалічитися, загинути, а біда, яка сталася із дітьми, приведе до смерті, до загибелі (духовної, фізичної) рідних.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Живицкая Л. В. На уроке и после урока. Дидактический материал по русскому языку: пособие для учителя начальных классов. / Л. В. Живицкая. Ч. II. Кировоград, 2002. 164 с.
2. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки [Текст] / В. Я. Пропп. Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1986. 364 с.
3. Федотова С. О. До семантики казки (порівняльно-типологічний етюд) / С. О. Федотова // Наукові записки. Випуск 160. Серія: Філологічні науки: Studiasemasiologica. Кропивницький: РВВ ЦДПУ імені Володимира Винниченка, 2017. С. 185–201.

REFERENCES

1. Zhivitskaya. L. V. (2002). *Na urotsi ta pislyia uroku*. [At the Lesson and after the Lesson]. Kirovograd.
2. Propp, V. Y. (1986). *Istorychni koreni charivnoyi kazky*. [Historic Roots of a Magical Fairy Tale]. Leningrad.
3. Fedotova, S. O. (2017). *Shchodo semantyky kazky (porivnyal'ne ta typolohichne doslidzhennya)*. [Concerning the Semantics of a Fairy Tale (Comparative and Typological Study)]. Kropyvnytskyi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик початкового навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: література, дитяча література, методика навчання літературного читання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FEDOTOVA Svitlana Oleksandrivna – Candidate of Philology, Assistant Professor of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: literature, literature for children, teaching methodology of literary reading.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020 р.